

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Απάντηση στις προκλήσεις - Θέσεις για τα μεγάλα μέτωπα μιας κυβερνητικής πολιτικής

Επίμετρο II: Ηθική της πολιτικής, ηθική των θεσμών, ηθική της ιστορίας: από τις νεωτερικές βεβαιότητες στις μετανεωτερικές ανατροπές

Επίμετρο II: Ηθική της πολιτικής, ηθική των θεσμών, ηθική της ιστορίας: από τις νεωτερικές βεβαιότητες στις μετανεωτερικές ανατροπές

 Σχολιάστε το Εκτυπώστε το

Μέγεθος γραμματοσειράς:

1. Ας αρχίσουμε με κάποιες προφανείς αλλά αναγκαίες διευκρινίσεις: Η σχέση ηθικής και πολιτικής είναι κάτι διαφορετικό ή μάλλον κάτι πολύ περισσότερο από την **ατομική ηθική των μελών του πολιτικού προσωπικού, την εντιμότητα** ως προς τις προθέσεις και ως προς την συμπεριφορά τους. Κατά μείζονα λόγο, είναι κάτι διαφορετικό από τον επιβεβλημένο **σεβασμό της νομιμότητας** και την υποχρεωτική τήρηση όλων των **θεσμικών εγγυήσεων διαφάνειας** που προέκυψαν σταδιακά, τουλάχιστον στο πλαίσιο του λεγόμενου ευρωπαϊκού, θεσμικού και πολιτικού πολιτισμού. Όταν γίνεται δε λόγος για την **ατομική ηθική των πολιτικών προσώπων, εννοώ προφανώς την ατομική τους ηθική στην δημόσια και όχι στην ιδιωτική σφαίρα**. Η οριοθέτηση δεν είναι, βέβαια, καθόλου εύκολη, όλα όμως τα κρίσιμα και οριακά ζητήματα αφορούν τα σημεία διέλευσης από την ιδιωτική στη δημόσια σφαίρα και αντιστρόφως, από την οπτική ιδίως γωνία του δικαιώματος ενημέρωσης των πολιτών. Άρα η διάκριση, παρά την σχετικοποίησή της, ισχύει.

Η ηθική της πολιτικής είναι, συνεπώς, κάτι πολύ περισσότερο από την δημόσια ατομική ηθική των πολιτικών. Θα έλεγα μάλιστα ότι είναι ίσως προτιμότερος ο όρος «**ηθική του δημοσίου χώρου**» που αφορά όλους όσοι εντάσσονται σε αυτόν: πρόσωπα και ομάδες με τους λόγους, τις δράσεις και γενικά τις συμπεριφορές τους. Η έννοια του «**δημοσίου χώρου**» αποδίδει, νομίζω, καλύτερα το πραγματικό εύρος της πολιτικής καθώς πολιτικό είναι, σε τελική ανάλυση, ο,τιδήποτε έχει, άμεσα ή έμμεσα, δημόσιο ενδιαφέρον.

2. **Η ηθική της πολιτικής είναι επίσης κάτι ριζικά διαφορετικό από την πολιτική ηθικολογία.** Από την πολιτική στάση που εφευρίσκει μια εύκολη και απλοϊκή, δηλαδή δημαγωγική ρητορεία, βασισμένη στην επίκληση της ανάγκης για «**ηθικά**» άκαμπτη στάση στο δημόσιο γίνεσθαι. Η ηθικολογική αυτή ρητορεία εκδηλώνεται με διάφορες εκδοχές: από τον ατομικό πουριτανισμό που επεκτείνεται και στο κοινωνικό και στο πολιτικό επίπεδο, μέχρι τον πιο ωμό λαϊκισμό που εμφανίζεται ως ανταπόκριση σε μία «**ηθική**»-«**φιλολαϊκή**» υποχρέωση. Από αυτή την οπτική γωνία, η ηθικολογική πολιτική ρητορεία είναι άλλοτε «**δεξιότροπη**» και άλλοτε «**αριστερότροπη**», πάντοτε, όμως, **συντηρητική και επίφοβη** καθώς ισοπεδώνει τα πάντα και άρα αδυνατεί να συλλάβει τις αποχρώσεις μιας πολύπλοκης πραγματικότητας, η ανατροπή ή η βελτίωσή της οποίας προϋποθέτει την πλήρη κατανόησή της.

3. **Στην πιο ήπια εκδοχή της, η πολιτική ηθικολογία δεν είναι παρά η επίκληση του αυτονοήτου:** ότι η δημόσια στάση μας πρέπει να είναι έντιμη, νόμιμη και αδιαφανής. Αυτό όμως δε συνιστά ούτε πολιτική ιδεολογία ούτε πολιτικό πρόγραμμα, αλλά προκαταρκτική προϋπόθεση συμμετοχής τόσο στο κοινωνικό όσο και στο πολιτικό γίνεσθαι, όπως αυτό συγκροτείται ως **δημόσια σφαίρα** σύμφωνα με το θεσμικό και πολιτιστικό κεκτημένο της νεοτερικής εποχής. Υπό την έννοια αυτή, η δημόσια σφαίρα περιλαμβάνει και το πολιτικό σύστημα αλλά και την κοινωνία των πολιτών.

4. **Αυτά δεν σημαίνουν, βέβαια, ότι είναι άνευ σημασίας ο πολιτικός άρα και κοινωνικός αγώνας κατά της διαφθοράς.** Η διαφθορά είναι ένα υπαρκτό, τεράστιο, κοινωνικό, οικονομικό, αναπτυξιακό και άρα πολιτικό ζήτημα που εξελίσσεται σε εθνικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Ένα ζήτημα που ανάγεται στην έκπτωση και την αδυναμία εφαρμογής του νόμου, στην χαλάρωση των δημόσιων αντανακλαστικών, στην κοινωνική συμφιλίωση με φαινόμενα που τιμωρούνται από τον ποινικό νόμο. **Ο αγώνας κατά της διαφθοράς δεν είναι, συνεπώς, ένα ζήτημα ηθικής αλλά ένα οξύτατο ζήτημα νομιμότητας:** σεβασμού των θεσμών, εφαρμογής των νόμων και καταπολέμησης διάφορων μορφών οργανωμένου εγκλήματος αλλά και

κοινωνικά διάχυτου μικροεγκλήματος. Δε βρισκόμαστε συνεπώς, από την άποψη αυτή, ούτε στη σφαίρα της ατομικής/ ιδιωτικής, ούτε στη σφαίρα της δημόσιας (ατομικής αλλά και συλλογικής) ηθικής αλλά στη σφαίρα της εθνικής και της διεθνούς έννομης τάξης.

5. Το ερώτημα που πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να τεθεί είναι: τι το ιδιαίτερο και τι το πρόσθετο κομίζει η χρήση του όρου «ηθική» σε σχέση με την «πολιτική», υπό την ευρύτατα δυνατή έννοια, δηλαδή σε σχέση με τη δημόσια σφαίρα. Με άλλα λόγια, τι είναι αυτό που διαφοροποιεί την πολιτική ηθική, ή μάλλον την ηθική αντίληψη περί πολιτικής, από την ιδεολογία, τις αξίες και την τελεολογία της πολιτικής, από τις ποικίλες και συγκρουόμενες θεωρητικές προσεγγίσεις περί «κοινωνικού συμβολαίου» και «γενικού συμφέροντος» που συγκροτούν το πεδίο της πολιτικής τους τελευταίους τρεις τουλάχιστον αιώνες, δηλαδή σε όλη την μακρά περίοδο της νεοτερικότητας, και το κληροδοτούν στην εποχή της μετά-νεοτερικότητας.

Με άλλα λόγια, το κρίσιμο, κατά τη γνώμη μου, ζήτημα είναι η σύγκριση της έννοιας της ηθικής (όπως την αντιλαμβάνεται η ηθική φιλοσοφία, αλλά και όπως χρησιμοποιεί τον όρο η κοινή γλώσσα) με τις ιδεολογίες, τις νοοτροπίες, τα στερεότυπα, τις αξιακές παραδοχές και τα αυτονόητα κάθε εποχής και κάθε κοινωνίας.

6. Αυτό μας επιβάλλει να αναζητήσουμε τις αιτίες που κατέστησαν τον πολιτικό (γενικότερα τον δημόσιο) λόγο περί ηθικής κυρίαρχο στην εποχή μας., παράλληλα όμως και ταυτόχρονα με την απαξίωση του ιδεολογικού λόγου περί πολιτικής.

Η πρώτη αιτία, απλή και εμπειρική, ήδη αναφέρθηκε. Πρόκειται για την **ανάγκη καταπολέμησης της διαφθοράς** στο βαθμό που αυτή συνδέεται με το κράτος και τους μηχανισμούς εξουσίας, δηλαδή με το κατ' εξοχήν πεδίο της πολιτικής. Αυτό, όμως, όπως τονίστηκε, είναι ζήτημα κυρίως ποινικού δικαίου (εθνικού και διεθνούς) και όχι πολιτικής φιλοσοφίας.

Η δεύτερη αιτία είναι, όμως, βαθύτατα ιδεολογική. Ο Πολιτικός λόγος περί ηθικής είναι ο ίδιος βαθύτατα ιδεολογικός από μια όμως πολύ συγκεκριμένη και μαχητική οπτική γωνία. Η έμφαση στη σημασία που έχει η σχέση ηθικής και πολιτικής ανάγεται – κατά τη γνώμη μου - στην **ηγεμονική επανεμφάνιση των φιλελεύθερων αλλά και κοινοτιστικών πολιτικών θεωριών τα τελευταία χρόνια και ιδίως μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού και την συγκρότηση ενός μονοπολικού διεθνούς συστήματος ισχύος**. Πρόκειται ουσιαστικά για μια μεγάλη ιδεολογική ρεβάνς που αφορά τον πυρήνα της παμπάλαιας αλλά πάντοτε παρούσας σύγκρουσης γύρω από τη φιλοσοφία της ιστορίας που καθορίζει και την μοίρα κάθε πολιτικής θεωρίας.

Εννοώ ότι η συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής είναι μια συζήτηση για το πολιτικό υποκείμενο και τα συμφραζόμενά του, δηλαδή τα κίνητρα και τα όρια των επιλογών του. Από την άποψη αυτή, η «ηθική προσέγγιση» εστιάζεται στη σημασία της ατομικής ευθύνης, ενώ μία προσέγγιση που βασίζεται στο συσχετισμό των δυνάμεων και τη σχετική αυτονομία της πολιτικής, που λαμβάνει σοβαρά υπ' όψιν της τις παραγωγικές σχέσεις, το αναπτυξιακό επίπεδο, την κοινωνική διαστρωμάτωση και τις νοοτροπίες, είναι πιθανό να δίνει πολύ μεγαλύτερη σημασία στα συλλογικά υποκείμενα, χωρίς κατανάγκη να περιορίζει το ρόλο του προσώπου και της προσωπικότητας, όπως και το ρόλο των τυχαίων γεγονότων στην εξέλιξη της ιστορίας.

7. Αν θελήσουμε να επιμείνουμε σε αυτήν την δεύτερη οπτική γωνία, τότε πρέπει να προσθέσουμε ότι **η έμφαση στη συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής είναι μια πολύ σοβαρή επίπτωση της αναζωπύρωσης των διάφορων φυσικοδικαιικών, κατά βάθος, αντιλήψεων που θέλουν να δείξουν τα όρια του φιλοσοφικού, κοινωνιολογικού αλλά και νομικού θετικισμού**: η παταγώδης κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η ταχύτατη συγκρότηση μιας νέας ιδεολογίας των διεθνών σχέσεων βασισμένης στην απειλή της διεθνούς τρομοκρατίας και όχι στην ψυχροπολεμική ισορροπία, έθεσε επί τάπητος **το γενικότερο ζήτημα των ολιστικών θεωρήσεων της ιστορίας**. Το γενικότερο ζήτημα του ιστορικισμού, με την έννοια μιας επιστημονικά προδιαγεγραμμένης ή έστω προβλέψιμης εξέλιξης που υπακούει σε «αιτιότητες» και «νόμους». Αυτές, όμως, οι νέες φυσικοδικαιικές προσεγγίσεις έπρεπε με τη σειρά τους να αποτρέψουν τις καταχρήσεις, να καταστήσουν τα πράγματα πιο ήπια και αποδεκτά, δηλαδή νομιμοποιημένα, να διαφυλάξουν τις εγγυήσεις του δημοκρατικού κοινωνικού κράτους δικαίου (για να μιλήσουμε με ευρωπαϊκούς όρους):

Οι διάφορες θεωρίες της «δικαιοσύνης» ή της «διαβούλευσης», όπως και οι θεωρίες που ξαναφέρνουν στο προσκήνιο την σχέση του (ευρωπαϊκού δημοκρατικού) σοσιαλισμού και του (πολιτικού και πολιτιστικού) φιλελευθερισμού, **αναζητούν τη θεωρητική βάση για την αποδοχή και άρα για τη διαφύλαξη ενός μοντέλου πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης που θυμίζει έντονα το ισχύον ευρωπαϊκό μοντέλο.** Το μοντέλο όμως αυτό διαμορφώθηκε μεταπολεμικά με πολύ επίπονο τρόπο, ως προϊόν της απαίτησης και της βούλησης των ευρωπαϊκών κοινωνιών μέσα από την αλληλοδιαδοχή και την συνεργασία σοσιαλιστικών, σοσιαλδημοκρατικών, εργατικών, αλλά και φιλελεύθερων, χριστιανοδημοκρατικών και συντηρητικών κομμάτων και κυβερνήσεων. Αυτό το ευρωπαϊκό μοντέλο το προσλαμβάνουν τώρα, άλλοτε εξιδανικευμένο και άλλοτε αλλοιωμένο, αρκετοί Αμερικανοί διανοητές. Από την άλλη, βέβαια, πλευρά αυτού του μοντέλου την αξία, τις δοκιμασίες και, κυρίως, τις προοπτικές αδυνατούν να αντιληφθούν αρκετοί Ευρωπαίοι διανοητές αλλά και πολιτικοί.

8. Το παράδοξο είναι ότι αυτή η αντί-ολιστική και αντί-ιστορικιστική προσέγγιση που βρίσκεται στο θεμέλιο της ηθικής προσέγγισης της πολιτικής, έχει εντονότατη θεολογική άρα και ολιστική αναγωγή. Αναφέρομαι, βέβαια, στον έντονα θεολογικό πολιτικό λόγο που κυριαρχεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, ένα λόγο που απορρέει ουσιαστικά από την εκκοσμίκευση της θρησκείας (λόγω πουριτανικής καταγωγής) και την θρησκείωση του κράτους που βρίσκεται στη βάση του αμερικανικού πολιτικού συστήματος. Δεν χρειάζεται, νομίζω, να επεκταθώ στην παρουσίαση τόσο γνωστών ζητημάτων, ούτε να επιμείνω στον ολιστικό και ιστορικιστικό χαρακτήρα προσεγγίσεων που υποκαθιστούν τη σύγκρουση των κοινωνικο-οικονομικών συστημάτων και των πολιτικών ιδεολογιών με την σύγκρουση μεταξύ πολιτισμών που την εννοούν ως σύγκρουση θρησκευτικών αντιλήψεων και παραδόσεων, δηλαδή ως σύγκρουση νοοτροπιών και δοξασιών.

9. Υπάρχει, όμως, κατά τη γνώμη μου, και μια άλλη – πιο δημιουργική- διάσταση στην έντονη συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής. **Η ανάδειξη του ζεύγους αυτού εκφράζει την ανάγκη για μια επαναϊδεολογικοποίηση της πολιτικής, την ανάγκη για επιστροφή σε μία πολιτική των αξιών που απαντά στη γραφειοκρατική διαχειριστική, διοικητική και μονοδιάστατη αντίληψη της πολιτικής, στη πολιτική ως πολιτικό management.** Οι εξελίξεις σε πολλές χώρες της Ευρώπης, με κορυφαίο παράδειγμα αυτά που συμβαίνουν στη Γαλλία μετά την απόρριψη του Ευρωπαϊκού Συντάγματος, με την εξέγερση των περιχώρων και την αντίδραση των νέων στην υποβάθμιση των εργασιακών τους σχέσεων και προοπτικών, παραπέμπουν- νομίζω- στην ανάγκη αυτή: στην ανάγκη για νέες εγγυήσεις, για ένα μεταβιομηχανικό μοντέλο ανάπτυξης που διασφαλίζει τις κατακτήσεις του κοινωνικού κράτους και αναζητά την ανταγωνιστικότητα και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ευρώπης, όχι στη μείωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά στην ποιότητα (αγαθών, υπηρεσιών αλλά και συνθηκών ζωής) και τη μεγάλη προστιθέμενη αξία.

10. Η συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής πρέπει, συνεπώς, να αναχθεί στην επανατοποθέτηση των σχέσεων ιδεολογίας και πολιτικής, άρα των σχέσεων οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής. Πρέπει να αναχθεί στον προβληματισμό για την πορεία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου στον ιστορικά προνομιακό του χώρο που είναι η Ευρώπη. Η συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής έχει, συνεπώς, σημασία όταν συνδέεται με το σημερινό πρόβλημα της κυριαρχίας, με την σχέση ελευθερίας και ασφάλειας, με τη δημοσιονομική και δημογραφική κρίση του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους κ.ο.κ.

Το απαύγασμα, άλλωστε, της νεωτερικότητας, στην Ευρώπη τουλάχιστον, **είναι η ηθική (με την έννοια της ιδεολογικής και αξιακής) βάση του δημοκρατικού κοινωνικού κράτους δικαίου. Αυτή είναι η ηθική της ισότητας, η ηθική της ελευθερίας, η ηθική της συμμετοχής στο κοινωνικό πλεόνασμα, η ηθική της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης. Αυτή είναι, επίσης, η ηθική της πλήρους απασχόλησης, όπως και η ηθική της ισόρροπης ανάπτυξης.** Υπό την έννοια αυτή, είναι προφανές ότι **δεν υπάρχει τίποτα πιο ανήθικο από την αντίληψη που θέλει την φτώχεια, την ανεργία, την αρρώστια, τα γηρατειά, τον κοινωνικό αποκλεισμό, να είναι προσωπικά «αμαρτήματα», ή έστω προβλήματα, και όχι κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα που πρέπει να ενεργοποιούν τα αντανάκλαστα όλη της κοινωνίας και άρα του κράτους.**

Άλλωστε, το κοινωνικό κράτος είναι ιστορικά μια αξιακή, ιδεολογική, πολιτική, θεσμική και άρα ηθική

επεξεργασία και εκλέπτυνση που έρχεται να ανακόψει τις βαθύτατα «αντικοινωνικές» και άρα ανήθικες ροπές μιας κοινωνίας που παράγει ανισότητες και συγκρούσεις και δεν μπορεί να ισορροπήσει στην λεγόμενη «φυσική κατάστασή» της. Οι θεωρίες του «κοινωνικού συμβολαίου» είναι υπό την έννοια αυτή ο θεωρητικός, ιδεολογικός, αξιακός άρα και ηθικός πρόδρομος του ευρωπαϊκού κοινωνικού κράτους.

11. Η μεγαλύτερη – ας μην το ξεχνάμε – θεσμική κατάκτηση της νεωτερικής εποχής, το συνταγματικό κράτος, ως δημοκρατικό κράτος δικαίου, βασίζεται σε ένα περίτεχνο και ουσιαστικό σύστημα αξιών. **Ο ίδιος ο θεσμικός και νομικός θετικισμός έχει ένα πλούσιο και πολύτιμο ιστορικό, ιδεολογικό και αξιακό, δηλαδή ηθικό υπόβαθρο.** Ένα υπόβαθρο εντονότατα επηρεασμένο από το Χριστιανισμό και την Χριστιανική ηθική, όπως, όμως, αυτή εξελίσσεται ιστορικά από την Μεταρρύθμιση και το Διαφωτισμό έως τις πλέον πρόσφατες θεωρίες της πολυπολιτισμικότητας. Βασικό συστατικό αυτής όλης της αντίληψης είναι η ανοχή και η ανεκτικότητα, η πολυφωνία. **Η ηθική των θεσμών του συνταγματικού κράτους,** αποκτά, όμως, έντονα ορθολογικό και κανονιστικό χαρακτήρα και μετασχηματίζεται σε νομική εγγύηση, όχι επειδή χάνει το αξιακό της περιεχόμενο αλλά επειδή το εγκιβωτίζει σε κείμενα, θεσμούς, κανόνες, πρακτικές, παραδόσεις, σε νόμους, σε συντάγματα και σε διεθνείς συμβάσεις.

Άλλωστε, **όχι μόνο κάθε πολιτικός θεσμός αλλά και κάθε πολιτική ιδεολογία έχει ένα λιγότερο ή περισσότερο εμφανές ηθικό περιεχόμενο αναγόμενο σε μία αντίληψη περί γενικού συμφέροντος.** Υπάρχουν, ως εκ τούτου, πολιτικές ιδεολογίες και πολιτικές προτάσεις που βρίσκονται έξω από το ηθικά (δηλαδή αξιακά και πολιτιστικά) θεμιτό και ανεκτό φάσμα των πολιτικών ιδεολογιών κάθε εποχής και κάθε πολιτικού πολιτισμού. Αυτό συνέβη π.χ. μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με τις ναζιστικές και φασιστικές αντιλήψεις. Αυτό συμβαίνει και τώρα με διάφορες εθνικιστικές αντιλήψεις που αντιβαίνουν στις κυρίαρχες δυτικές αντιλήψεις γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα και την συγκρότηση των πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

12. **Η λειτουργία της ηθικής των θεσμών, δηλαδή της πιο παγιωμένης εκδοχής της πολιτικής και κοινωνικής ηθικής, καθίσταται εμφανής στα κλασικά ζητήματα στα οποία δοκιμάζεται η σχέση προσωπικής, κοινωνικής και θεσμικής ηθικής,** όπως οι εκτρώσεις, η ευθανασία, η θεραπευτική ή η αναπαραγωγική κλωνοποίηση, οι ερωτικές σχέσεις, η ομοφυλοφιλία, ο γάμος και η ελεύθερη συμβίωση, η σχέση γονέων και παιδιών κ.ο.κ. **Σε όλα αυτά τα ζητήματα δίδονται τελικά απαντήσεις θεσμικές, δηλαδή πολιτικές, διατυπωμένες είτε από νομοθετικά (δηλαδή αιρετά), είτε – το συνηθέστερο – από δικαστικά όργανα.** Διατυπώνεται σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ένας λόγος κανονιστικός αλλά εντονότατα ιδεολογικός και αξιακός, ένας λόγος που ανάγεται σε νοοτροπίες, παραδόσεις, ευαισθησίες, στερεότυπα. Ένας λόγος, που ακόμη και όταν τεκμηριώνεται επιστημονικά, αναγκάζεται να αποδεχθεί την **δεοντολογία ενός επιστημονικού σχετικισμού** που αναγνωρίζει τα όριά του και επαφίεται, από ένα σημείο και μετά, σε ηθικές, δηλαδή κοινωνικές, και τελικά πολιτικές αξιολογήσεις και επιλογές. Αυτό εξηγεί και την συνεχή εξέλιξη του πολιτικού και νομικού λόγου γύρω από τα ζητήματα αυτά. Όπως εξηγεί και τις παλινδρομήσεις του λόγου αυτού που οφείλονται σε παλινδρομήσεις των σχετικών κοινωνικών αντιλήψεων.

13. **Υπάρχουν, όμως, ζητήματα που, από ένα σημείο και μετά, τίθενται εκτός του πεδίου της δημοκρατικής, δηλαδή της πολιτικής αντιπαράθεσης.** Ζητήματα που παύουν να λειτουργούν ως πολιτικά-ηθικά διλήμματα, ως πολιτικές αμφισβητήσεις, καθώς έχουν, πλέον, καταστεί αντικείμενο οριστικής νομικής ρύθμισης και επιλογής. Ζητήματα που από το επίπεδο των συγκρουομένων αντιλήψεων περί πολιτικής ηθικής, δηλαδή περί γενικού συμφέροντος, έχουν πλέον μετακινηθεί στο επίπεδο των θεσμών και της δικής τους ηθικής. Ζητήματα που παύουν, πλέον, να υποτάσσονται στη δημοκρατική αρχή, δηλαδή στον κανόνα της πλειοψηφίας:

Τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι εγγυήσεις του κράτους δικαίου δεν τίθενται υπό δημοκρατική επιβεβαίωση και άρα περιορίζουν την πλειοψηφία καθώς δεν μπορούν να αμφισβητηθούν από αυτήν. Προστατεύουν τη μειοψηφία, την αποκλίνουσα άποψη ή συμπεριφορά, τη μοναδική και οριακή περίπτωση. **Αυτή είναι η διαφορά ανάμεσα στη δημοκρατική και την δικαιοκρατική ηθική.** Ακόμη και σε αμιγώς πολιτικά ζητήματα, όπως π.χ. η διαχείριση του δημοσίου χρήματος, η ατομική δημόσια ηθική υπερακοντίζεται από θεσμικές εγγυήσεις διαφάνειας, από ανεξάρτητες αρχές και δικαστικούς ελέγχους.

14. Η κοινωνία, άλλωστε ως κοινωνία ιδεών και πεποιθήσεων, παράγει συνεχώς νέους ηθικούς προσανατολισμούς, νέες ευαισθησίες, νέες διεκδικήσεις και νέες θεσμικές εγγυήσεις. Η οικολογική π.χ. διάσταση

μετατρέπεται σταδιακά όχι μόνο σε πολιτική αλλά και σε ηθική. Με την έννοια ότι αποκτά, δηλαδή, βαρύνουσα σημασία αντίστοιχη π.χ. της ανάγκης προστασίας των αναπήρων ή της ισότητας ανδρών και γυναικών ή της απαγόρευσης της χρήσης βίας στις ενδοοικογενειακές σχέσεις.

Η εξέλιξη των κοινωνικών αυτών αντιλήψεων επηρεάζει ευθέως τον νομοθέτη και εμμέσως τον δικαστή και τη νομολογία του. Και ο ένας και ο άλλος αναζητούν την νομιμοποίηση, δηλαδή την αποδοχή και την συναίνεση. Ο ένας μέσω μιας δημοκρατικής θεσμικής λογικής και ρητορείας, ο άλλος μέσω μιας δικαιοκρατικής, θεσμικής λογικής και ρητορείας.

15. Το ίδιο ισχύει, βέβαια, σε περιφερειακό επίπεδο, δηλαδή κυρίως στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Συμβουλίου της Ευρώπης, επειδή **ο ευρωπαϊκός χώρος** είναι σχετικά ομοιογενής και ελεγχόμενος. Τα πράγματα όμως είναι πολύ πιο δύσκολα σε ένα **κατά κυριολεξία διεθνές επίπεδο** όπου ούτε οι θεσμοί της παγκόσμιας δημοκρατικής διακυβέρνησης ούτε οι θεσμοί της διεθνούς δικαιοσύνης λειτουργούν με επάρκεια και αποτελεσματικότητα, εξ ου και η βαρύτερη κρίση του ΟΗΕ, οι δυσκολίες ως προς το διεθνές ποινικό δικαστήριο κ.ο.κ.

16. Στο διεθνές αυτό επίπεδο, δε λειτουργεί ούτε η ηθική της πολιτικής ούτε η ηθική των θεσμών, αλλά, δυστυχώς, **μόνον η ηθική της ιστορίας**. Η ηθική της ιστορίας είναι, βέβαια, ριζικά διαφορετική, ανάλογα με την οπτική γωνία, καθώς είναι σχεδόν πάντοτε άλλη **η ηθική των νικητών** και άλλη **η ηθική των ηττημένων**, άλλη **η ηθική των ισχυρών** και άλλη **η ηθική των αδυνάτων** στο πλαίσιο ενός πολιτικού, στρατιωτικού και οικονομικού συσχετισμού.

Όσοι εστιάζουν την προσοχή τους σε μία soft προσέγγιση της σχέσης ηθικής και πολιτικής, μιλούν κυρίως για την διαφθορά, το πολιτικό χρέμα, τον νεποτισμό, τη διαπλοκή. Πρέπει, όμως, όλοι να αρχίσουν να προσθέτουν στην εικόνα τις «σκληρές» καταστάσεις: **την ηθική των οριακών αποφάσεων** που αφορούν τη σχέση πολέμου και ειρήνης, εθνικής κυριαρχίας και διεθνούς ασφάλειας, ζωής ή θανάτου. Πρόκειται για την ηθική αποφάσεων που συχνά προβαίνουν σε στάθμιση πολύ μεγάλων αγαθών, σε μικρό χρόνο, με ελλιπή πληροφόρηση και υπό πολύ μεγάλη πίεση, κοινωνική και επικοινωνιακή. Η ζωή των ομήρων ή η τήρηση της νομιμότητας; Η ασφάλεια του δυτικού κόσμου ή μια οικουμενική αντίληψη περί δικαιοσύνης; **Η ηθική του αποτελέσματος** δίνει, ως εκ τούτου, τις περισσότερες φορές τη θέση της στην **ηθική των τετελεσμένων γεγονότων**.

17. Η δυτικοκεντρική αντίληψη της ηθικής μετατρέπεται εύκολα σε έναν **ηθικολογικό οριενταλισμό**. Ποια είναι, άλλωστε, η ηθική βάση ενός διεθνούς συστήματος οικονομικών σχέσεων και ενός διεθνούς συστήματος πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος που ανέχεται την πείνα, την παιδική θνησιμότητα, την αδυναμία αντιμετώπισης του AIDS, την έλλειψη νερού, τις τραγικές συνθήκες υγιεινής και διαμονής, την οικολογική καταστροφή, τις γενοκτονίες, τα κύματα προσφύγων; Ποια είναι η ηθική βάση ενός συστήματος που μετατρέπει την Αφρική απλώς σε τηλεοπτικό θέαμα, ή έστω σε πεδίο της διεθνούς φιλανθρωπικής δράσης των μη κυβερνητικών οργανώσεων;

Τα προβλήματα αυτά δεν έχουν τελειωμό. Σημασία έχει, επομένως, η μετατροπή των ηθικών διλημάτων σε θεσμικά ελεγχόμενες και οργανωμένες διαδικασίες. **Το αίτημα για παγκόσμια δημοκρατική διακυβέρνηση** είναι ίσης αξίας με το αίτημα για σεβασμό της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους στο επίπεδο της Ευρώπης και των ευρωπαϊκών κρατών.

18. Το πρώτιστο, συνεπώς, ηθικό ζήτημα είναι η ανάγκη για απροκατάληπτη, ειλικρινή και σφαιρική προσέγγιση των θεμάτων, για υπέρβαση της ηθικολογικής και ιδεοληπτικής ανάγνωσης των καταστάσεων, για διαμόρφωση των θεσμικών εγγυήσεων που μπορούν να διασώσουν το δημοκρατικό κράτος δικαίου σε εθνικό επίπεδο και να μεταφέρουν την εμπειρία του σε διεθνές επίπεδο. Η συζήτηση για τη σχέση ηθικής και πολιτικής συνοψίζει, μ' άλλα λόγια, την κρίση της πολιτικής, την κρίση των πολιτικών ιδεολογιών, την κρίση της σχέσης διεθνούς κοινωνίας και διεθνούς πολιτικής. Για να φτάσουμε, όμως, στον πυρήνα του ζητήματος πρέπει να διαπεράσουμε όλες τις άλλες, κατά τη γνώμη μου επιφανειακές και παραπλανητικές, δηλαδή ηθικολογικές προσεγγίσεις.